

Külföldi könyvespolcokon

.

Tanulmányok Esterházy Péter idegen nyelvű recepciójáról

Lektorálta: BERKES TAMÁS
KAPPANYOS ANDRÁS

Angol fordítás: GYÁRFÁS ORSOLYA

Külföldi könyvespolcokon

Tanulmányok Esterházy Péter
idegen nyelvű recepciójáról

Szerkesztette
GÖRÖZDI JUDIT ÉS BALOGH MAGDOLNA

Reciti Kiadó
Budapest, 2022

A kötet a Szlovák Tudományos Akadémia Világirodalmi Intézetében zajló, alábbi projektek keretében jött létre:

Literary transfer, translation and transnational literary phenomena in the Slovak-Hungarian cultural space (VEGA 2/0057/21)

Translation as part of the cultural process history III. Translation and translating – Texts, personalities, institutions in inter- and transdisciplinary relations (VEGA 2/0166/19)

Hungarian and Slovak literatures in Central European cultural space 4. – Poetological, philological, reception questions of text formation (Inter-academic agreement SAS – HAS, 2019–2022)

Borító: MÁTHÉ ÉVA

A borító ESTERHÁZY MARCELL *Untitled (books)*, 2017 c. művének felhasználásával készült, amely az Irokéz Gyűjtemény tulajdona.

Könyvünk a Creative Commons *Nevezd meg! – Ne add el! – Így add tovább!* 2.5 Magyarország Licenc (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/2.5/hu/>) feltételei szerint szabadon másolható, idézhető, sokszorosítható.

A köteteink honlapunkról letölthetők. Éljen jogaival!

ISBN 978 615 6255 59 4

ISBN 978 615 6255 60 0 (pdf)

Kiadja a Reciti,

BTK Irodalomtudományi Intézet,

1118 Budapest, Ménesi út 11–13.

www.reciti.hu

Olvasószerkesztő: Bocsik Balázs

Tördelés: Szilágyi N. Zsuzsa

Nyomda és kötészet: Fellini Kft.

Tartalom

GÖRÖZDI JUDIT Az <i>egy nyelv</i> lehetőségei külföldi könyvespolcokon	9
I.	
PETER MICHALOVIČ Esterházy – az intertextualitás stilsztikája	15
II.	
LŐRINCZ CSONGOR A fehér tér kétségessé tevő ereje. A német nyelvű Esterházy-recepcióról (1996–2017)	27
SZARKA SZILVIA „Az európai irodalom ünnepnapja” – a <i>Harmonia caelestis</i> német nyelvű recepciója	63
KULCSÁR-SZABÓ ZOLTÁN A későn megérkezett főmű. Esterházy <i>Bevezetés a szépirodalomba</i> című kötetének fogadtatása német nyelvterületen	81

VARGA ZSUZSANNA	
Esterházy Péter recepciója Nagy-Britanniában	97
 SZÖLLŐSY JUDIT	
Esterházy Péter fogadtatása és jelenléte Amerikában, avagy: Egy fordító elmélkedései az Esterházy-jelenségről a tengerentúlon	109
 KÁNYÁDI ANDRÁS	
<i>A hetedik te magad légy.</i> Esterházy francia recepciója	117
 GÖRÖZDI JUDIT	
Esterházy Péter „szlovák története”	133
 MÁRIA KUSÁ	
A magyar irodalom kortárs szlovák fordításainak kontextusa. Esterházy Péter, Nádas Péter, Závada Pál és mások	157
 GÁL JENŐ	
<i>A Kis Magyar Pornográfától az Egy férfig.</i> Esterházy Péter cseh recepciója	167
 MARTA PATÓ	
Esterházy Péter cseh szerzői arculata	183
 ANITA HUŤKOVÁ	
Esterházy műveinek szlovák és cseh fordítása lingvokulturémák szemszögéből	199
 RUDAŠ JUTKA	
Esterházy a szlovén kultúrában	221

FARAGÓ KORNÉLIA Az Esterházy-szöveg a szerb irodalmi kultúra befogadói horizontjában	237
BÁNYAI ÉVA Esterházy Péter román nyelvű recepciója	251
VJACSESZLAV SZEREDA A felejtés elleni munka. Esterházy Péter <i>Javított kiadás</i> című könyvének oroszországi fogadtatásáról	261
ANTONIO SCIACOVELLI <i>C'è arte!</i> Esterházy Péter Olaszországban	273
VESA LAHTI – FENYVESI KRISTÓF Szélmegjegyzetek Esterházy Péter műveinek finnsországi fogadtatásáról	291
MIKA WASEDA Esterházy Péter, vagyis magyar irodalom Japánban	311
III.	
GÖRÖZDI JUDIT – NÉMETH GÁBOR Esterházy fordításban – Beszélgetés Alföldy Mari, Buda György, Deák Renáta, Heike Flemming, Rácz Péter, Vjacseszlav Szereda, Szöllősy Judit, Robert Svoboda, Teresa Worowska műfordítókkal	323
Summaries of the studies	361
A tanulmányok szerzői	385

SZARKA SZILVIA

„Az európai irodalom ünnepnapja”

A Harmonia caelestis német nyelvű recepciója

A *Harmonia caelestis* 2001-es németországi megjelenésekor Esterházy Péter már ismert szerzőnek számított a német nyelvterületen korábban kiadott német nyelvű köteteinek köszönhetően. A '80-as évek közepétől a salzburgi székhelyű Residenz Kiadó vállalta magára művei német fordításainak gondozását,¹ melyek élénk kritikai visszhangot váltottak ki az osztrák, német és svájci napilapok magas színvonalat képviselő feuilleton-rovataiban, valamint a hetilapok és az irodalmi folyóiratok hasábjain.² A német Esterházy-fordítások

- 1 Péter ESTERHÁZY, *Die Hilfsverben des Herzens*, ford. Hans-Henning PAETZKE (Salzburg: Residenz, 1985); Péter ESTERHÁZY, *Wer haftet für die Sicherheit der Lady?*, ford. Hans-Henning PAETZKE (Salzburg: Residenz, 1986); Péter ESTERHÁZY, *Kleine ungarische Pornographie*, ford. Zsuzsanna GAHSE (Salzburg: Residenz, 1987); Péter ESTERHÁZY, *Fuhrleute*, ford. Zsuzsanna GAHSE (Salzburg: Residenz, 1988); Péter ESTERHÁZY, *Das Buch Hrabals*, ford. Zsuzsanna GAHSE (Salzburg: Residenz, 1991); Péter ESTERHÁZY, *Donau Abwärts*, ford. Hans SKIRECKI (Salzburg: Residenz, 1992); Imre KERTÉSZ, Péter ESTERHÁZY, *Eine Geschichte. Zwei Geschichten*, ford. Hans SKIRECKI (Salzburg: Residenz, 1994); Péter ESTERHÁZY, *Eine Frau*, ford. Zsuzsanna GAHSE (Salzburg: Residenz, 1996); Péter ESTERHÁZY, *Thomas Mann mampft Kebab am Fuße des Holstentors. Geschichten und Aufsätze*, ford. Zsuzsanna GAHSE (Salzburg: Residenz, 1999).
- 2 Egy-egy kiadott fordításról átlagosan 10-15 recenzió látott napvilágot. Vö. SZÉHER Orsolya, *Die Rezeption der Werke Péter Esterházy's im deutschen Sprachraum: Esterházy Péter német recepciója*, szakdolgozat (Budapest: ELTE BTK, 2004).

'80-as, '90-es évekbeli fogadtatástörténetét összefoglaló tanulmányában Wernitzer Julianna megállapítja, hogy a '80-as évek végétől számítva „nemcsak egy, a műveihez visszatérő német olvasóközönség és hallgatóság várja megjelenését, hanem kialakult könyvei körül egy német nyelvű kritikai műhely is”, amely „folyamatosan figyelemmel kíséri munkásságát”.³ A recenziókból körvonalazódik az a kép, amely az addigi Esterházy-életmű németre fordított darabjainak prózapoétikai eljárásait a magyartól eltérő, német befogadói horizont felől láttatja. Német nyelvterületen a kritikusok nagy része nincs tudatában, vagy legalábbis nem tesz említést az Esterházy által létrehozott irodalmi beszédmódnak a magyar prózatörténet alakulásában betöltött jelentőségéről, ettől függetlenül értékeli nyelvi virtuozitását, nyelvteremtő erejét, iróniáját, intertextuális játékát. Ez utóbbira elsősorban a német nyelvű irodalomból vett vendégszövegek által figyelnek fel, amelyek támpontot jelentenek számukra az értelmezésben is. Esterházy művei kezdetben kelet-közép-európai-ságuk révén válnak megközelíthetővé a német kritikusok számára, ami többek között azt a kérdést is felveti, mennyire előfeltétele az 1945 utáni magyar történelemben való tájékozottság, illetve a Kelet-Európában a „sorok közötti olvasás” bevett gyakorlatának ismerete a művek befogadásának.⁴

Közismert, hogy a huszadik század utolsó harmadában a német kultúra és annak intézményrendszere lett a magyar irodalom legfontosabb befogadó és továbbító kultúrája.⁵ A kulturális transzfer szempontjából a német irodalmi befogadás európai és világviszonylatban is központi helyzetűnek számít, ezért egy külföldi

3 WERNITZER Julianna, „Az idézet mint mézesmadzag: német nyelvű Esterházy recepció”, *Holmi* 6, 4. sz. (1994): 626–631, 626.

4 Vö. WERNITZER, „Az idézet mint...”; KULCSÁR-SZABÓ Ernő, *Esterházy Péter* (Pozsony: Kalligram, 1996), 195–196.

5 Vö. KAPPANYOS András, „Függelék: Hány lába van...? Helyünk az Index Translationumban és a világirodalomban”, in KAPPANYOS András, *Túl a sötvényen*, 247–262 (Budapest: BTK ITI, 2021); BERNÁTH Árpád és BOMBITZ Attila, szerk., *Miért olvassák a németek a magyarokat? Befogadás és műfordítás* (Szeged: Grimm, 2004).

szerző német nyelvű recepciójának sikere az európai vagy akár a világirodalmi szintű elismertség lehetőségét is magában foglalja. Esterháznak a '90-es években a német irodalmi köztudatban való jelenléte és európai szerzőként való kanonizáltsága közé mégsem tehetünk egyértelműen egyenlőséglelet. Kulcsár Szabó Ernő 1996-ban megjelent Esterházy-monográfiája Esterházy német fogadtatás-történetéről szóló fejezetében arra a megállapításra jut, hogy Esterházy műveinek világirodalmi erőterében való elismerése leginkább csak magyarországi nézetből volt elképzelhető a '80-as évek végén, a '90-es évek elején.⁶ Ez egybecseng Verena Aufermann a *Harmonia caelestis* német fordításáról közölt recenziójának bevezetőjével, amelyben azt fejti ki, hogy Esterházy, leszámítva Hans Magnus Enzensberger és Irene Dische *Esterházy – Egy házy nyúl csodálatos élete* című könyvét, az *opus magnum*nak számító mű megjelenéséig csupán egy izgalmas mellékszereplője volt a német irodalomnak.⁷

Esterházy műveinek német nyelvterületen való kanonizálódásában és megítélésüknek a kelet-közép-európai irodalom befogadási horizontja felőli elmozdulásában olyan külső tényezők is szerepet játszottak, mint az 1999-es Frankfurter Könyvvásár magyar díszvendégsége,⁸ amelynek hívószavai éppen az akkor német nyelvterületen egyre nagyobb népszerűségnek örvendő magyar írók⁹ (Esterházy

6 KULCSÁR-SZABÓ, *Esterházy Péter, 195–196*.

7 Verena AUFFERMANN, „Péter Esterházy: Harmonia Caelestis”, *Deutschlandfunk*, 2001. szept. 15., hozzáférés: 2022. 09. 12., <https://www.deutschlandfunk.de/harmonia-caelestis-100.html>.

8 PINTÉR Lajos, „Magyarország 1999-es frankfurti szereplésének németországi fogadtatása”, in *Frankfurt '99: Magyarország részvétele a könyvvásáron a német sajtó tükrében*, szerk. BERNÁTH Árpád, BOMBITZ Attila, 44–58 (Szeged: Grimm, 2002).

9 Esterházy központi szerepét az 1999-es Frankfurter Könyvvásár magyar díszvendégsége kapcsán az is mutatja, hogy három cikke is megjelent a legjelentősebb németországi napilapokban, közülük a legfontosabb nyilvánvalóan a könyvvásár nyitóbeszéde a *Süddeutsche Zeitung*ban: Lásd Péter ESTERHÁZY, „Unser Puskás: Die Welt ist alles, was sein linkes Bein macht”, ford. Zsuzsanna GAHSE, *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 1999. okt. 9., 48; Péter ESTERHÁZY, „Patriotische Übungen. Pusztá und Csikós, Gulasch und Piroška: Von der Wahrheit ungarischer Gemeinplätze”, ford. Zsuzsanna GAHSE, *Neue Zürcher Zeitung*, 1999. okt. 9/10., 49–50; Péter ESTERHÁZY, „Über Alles: Rede zur Eröffnung der Frankfurter Buchmesse 1999”, ford. Zsuzsanna GAHSE, *Süddeutsche Zeitung*, 1999. okt. 13., 18.

Péter mellett Kertész Imre, Nádás Péter, Konrád György) voltak, illetve az 1999-ben, az osztrák állam által Esterháznak odaítélt Európai irodalmi díj, amely Esterházyt olyan, korábban díjazott szerzők sorában láttatja, mint Sławomir Mrożek, Eugene Ionesco, Miroslav Krleža, Italo Calvino, Milan Kundera és Salman Rushdie.¹⁰ Az igazi áttörést e tekintetben azonban a *Harmonia caelestis* német nyelvű kiadása jelentette, amely 2001-ben látott napvilágot az akkor már népszerű német írónak számító Terézia Mora fordításában a Berlin Kiadónál.¹¹ A 2016-ban megjelent Esterházy-nekrológok az író német nyelvű recepciójára kitérő megállapításai is igazolják ezt a feltevélezt: A *Harmonia caelestis* „egy szinte 1000 év osztrák–magyar történelmét feldolgozó panoráma, amely Esterházyt végérvényesen világirodalmi rangra emelte, oda, ahová kortársai, Kertész Imre és Nádás Péter tartoznak”.¹²

A *Harmonia caelestis* német fordítását kísérő, a német nyelvterület valamennyi rangos sajtóorgánumban közölt kritikák jelentős részének afirmatív kijelentéseiből már egyértelműen kiolvasható,¹³ hogy a kötet megjelenése az európai irodalom kontextusában is mérföldkőnek számít és Lothar Müller a fordításról megjelent első, hangadó recenziója nyomán „az európai irodalom ünnepnapjaként” tartják számon.¹⁴ Ulrich Weinzierl „Európa regényének” nevezi a *Harmo-*

10 Esterházy kitüntetése előtt a magyar szerzők közül csak ketten nyerték el a díjat: Weöres Sándor 1973-ban és Nádás Péter 1991-ben.

11 A kötet megjelenése egy kiadóváltást is hozott Esterházy német nyelvterületen való jelenlétében: az osztrák székhelyű Residenz Verlaggal folytatott 14 éves kapcsolat után a *Harmonia Caelestis* megjelenésétől kezdve a német fővárosban működő Berlin Verlag gondozza Esterházy német fordításait.

12 David HUGENDICK, „Diese Heiterkeit, diese Zweifel”, *Zeit Online*, 2016. júl. 15., hozzáférés 2022. 03. 25., <https://www.zeit.de/kultur/literatur/2016-07/peter-esterhazy-nachruf>.

13 Sárossi Bogáta az *Élet és irodalom* 2001. októberi számában tett közé egy válogatást a *Harmonia caelestis* német fordításának 2001-ben megjelent kritikáiból. Amikor az általa is szemlézett kritikából idézek, azt az ő fordításában teszem. (SÁROSSI Bogáta, vál., „»Egyetlen oldala sem az, aminek látszik«, *Élet és Irodalom* 50, 39. sz. (2006): 28.)

14 Lothar MÜLLER, „So reich an frechem Lachen und tiefer Trauer: Heute ist ein Festtag für die europäische Literatur: Péter Esterházy's *Harmonia Caelestis*”, *Süddeutsche Zeitung*, 2001. szept. 7., 15.

niát,¹⁵ Monika Czernin szintén „grandiózus európai regényként” dicséri.¹⁶ Ulrich Stock meglátása szerint Esterházy az az ember, aki „kísérletet tesz az európai irodalom továbbírására annak magyar széléről”.¹⁷ A recenzensek egyúttal felvillantják azokat az európai és világirodalmi párhuzamokat is, amelyek révén megközelíthetőnek látják Esterházy prózapoétikáját: „a kelet Arno Schmidtje, Magyarország Umberto Ecoja”.¹⁸ Bernhard Fetz a huszadik század nagy családragény-hagyományának folytatásaként olvassa a *Harmonia caelestis*, ugyanakkor kiemeli, hogy a *Harmonia* „törvénytelen leszármazottként” túl is lép a műfaj Thomas Mann *Buddenbrook házától*, Heimito von Doderer *Merovingerekjéig* tartó ágán.¹⁹ Ez egybecseng Ulrich von Weinzierl meglátásával, aki szerint a *Harmonia caelestis*szel Esterházy egyszerre valósítja meg a családi sagák műfajának dekonstrukcióját és apoteózisát.²⁰ A *Harmonia caelestis* „figuráinak gazdagságával, bizarr történeteivel és anekdotáival, merészen túlcsoordul a szerkezetével” Jessen szerint a hatvanas-hetvenes évek nagy latin-amerikai regényeivel, Carlos Fuentes *Terra nostrájával*, Márquez *Száz év magányával* és *A pátriárka alkonyával*, valamint Vargas Llosa *A Zöld Palotájának* „labirintusszerű perspektívaváltásaival és művészien összetett hangzavarával” mutat rokonságot.²¹ Lothar Müller, Jens Jessen és Bernhard Fetz is Danilo Kiš elbeszélői stratégiájában látja a *Harmonia caelestis* közvetlen elődjét, nemcsak a

15 Ulrich WEINZIERL, „Esterházy betreibt Dekonstruktion und Apotheose einer Familiensaga: Der Graf von Nichts”, *Die Welt*, 2001. okt. 20., LW3.

16 Monika CZERNIN, „Alles oder nichts. »Harmonia Caelestis«: Der Ungar Péter Esterházy erzählt in einem grandiosen Roman vom Niedergang der Aristokratie”, *Focus Magazin*, 2001. szept. 15., 156., hozzáférés: 2022. 09. 19., https://m.focus.de/kultur/buecher/alles-oder-nichts-literatur_id_1963622.html.

17 Stock ULRICH, „Nehmen Sie einen Rotwein mit Cola? Mit Péter Esterházy durch Ungarn - an die Schauplätze seines Aristokraten-Romans »Harmonia Caelestis«”, *Die Zeit*, 2001. nov. 22., 43. Uo.

19 Bernhard FETZ, „Der Stich in den Hügel: Péter Esterházy: Harmonia Caelestis”, *Die Presse*, 2001. okt. 13/14., 5.

20 WEINZIERL, „Esterházy betreibt...”

21 Jens JESSEN, „Esterházy auf Eis: Der 1000-Seiten Roman »Harmonia Caelestis« ist ein bedeutendes, vor allem aber ein bedeutend kompliziertes Werk”, *Die Zeit*, 2001. okt. 11., 53–54.

Holtak enciklopédiájával kialakított intertextuális viszony révén, de Kiš „rendetlen, laza, ugráló, nyelvszkeptikus elbeszélői módja”²² által is, amelyhez a *Harmonia caelestis* is „könnyedén, az avantgárd őrjöngése nélkül hű marad.”²³ Egy további előd, amellyel nem csupán a belőle átvett passzusok okán lép intertextuális kapcsolatba a *Harmonia caelestis*, Lothar Müller és Bernhard Fetz meglátása szerint, Natalia Ginzburg *Családi Lexikonja*, amely a nyelvközösségként értelmezett család történetén keresztül kapcsolódik az európai történelem ábrázolásának lehetséges elbeszélői formáihoz. Esterháznak azon eljárásával, amely révén szöveggé írja szét az apa figuráját, megszüntetve ezzel történelmileg beazonosítható identitását és ellehetetlenítve pszichoanalitikus absztrakcióként való értelmezését, Jens Jessen Italo Calvino és Raymond Queneau technikájával rokonítja, amely az elbeszélésnek a nyelvi játékban való modern vagy posztmodern feloldódását teremti meg. Míg a *Harmonia caelestis* első részét inkább az anekdoták nyelvjátékaként, addig a második részét az emlékezet nyelvjátékaként értelmezi Jessen. Hasonló nyelvjátékokra szerinte már Julio Cortázar művei kapcsán is tett ajánlatot a világirodalom, a *Sántaiskola* számozott mondataiban is láthatjuk a *Harmonia caelestis* lehetséges elődjét, de még inkább a *62/ Kirakós játék* egy tetszőlegesen alakítható olvasási módra hívó szerkezetében, amelyben az elbeszélést felváltó abszurd nyelvjáték nem fedi el a mögötte húzódó történetet. Jessen mindkét szerzőnél a fájdalom stratégiájának esztétikai kibontakozását látja ebben az eljárásban: „Az Esterházy család kiűzetése a történelemből nem hozható helyre azzal, hogy most történetekben telepednek meg újra. Csak a forma hűvössége (az önsajnálatról való lemondás) az az arisztokratikus princípium, amely átmenthető a demokráciába.”²⁴

A *Harmonia caelestis* német nyelvű megjelenését kísérő recenziókról Nagy Hajnalka adott egy látleletet 2004-ben. A német recen-

22 Uo.

23 Uo.

24 Uo.

ziók szövegeiből átvett idézetekben bővelkedő tanulmány összefoglalja a *Harmonia caelestis* korai fogadtatásának szinte valamennyi fontos aspektusát. A recenzensek elsősorban Esterházy írói bravúrait és szellemességét méltatják, felfigyelnek a stílusbeli és nyelvi sokszínűségekre, melynek kapcsán kiemelik a fordító, Terézia Mora remek munkáját is. Esterházy Pál 1711-ben kiadott saját és idegen énekeket is tartalmazó *Harmonia caelestis* című énekgyűjteménye címének feltámasztását Esterházy intertextuális játéka révén tartják indokoltnak, amelynek jelenlétét csak tudomásul veszik, de annak funkcióira, nyelvelméleti megalapozottságára nem térnek ki. Nagy Hajnalka kiemeli, hogy szinte mindegyik recenzió újrameséli Esterházy családtörténetét, ezzel egy referencializálható olvasásmód felé terelve a német olvasók figyelmét.²⁵

Abban egyet lehet érteni Nagy Hajnalkával, hogy a *Harmonia caelestis* kapcsán megjelent német nyelvű publicisztikai írások egyik központi témája a műfajiság kérdése. A német kritikákból azonban korántsem olvasható ki egyetlen lehetséges válasz, mint ahogyan ezt az említett tanulmány feltünteti: „természetesen családtörténet, s bár nem klasszikus, de mégis a legjobb fajtából való, mert lezárja, integrálja, kiteljesíti a műfajt”.²⁶ A német kritikusok szerintem egészen eltérően válaszolják meg a kérdést attól függően, hogy a mű önéletrajzi-történelmi aspektusát – az Esterházy család történetét és az arisztokrata család hanyatlásán keresztül bemutatott közép-európai történelem századait – vagy Esterházy prózapoétikai eljárásait – a töredékes, történetmozaikokból, idézetekből, egy személyes elbeszélői hang nosztalgiaától mentes kompozícióját – helyezik az értelmezés középpontjába. Andreas Oplatka a műfaji behatárolás firtatásának jogosultságát is megkérdőjelezi arra hivatkozva, hogy a magyar és a német nyelvű szövegkiadások közvetlen paratextusai

25 NAGY Hajnalka, „Tündérország, és ami mögötte van: Esterházy Péter családkönyveinek német nyelvű recepciójáról”, in *Miért olvassák a németek a magyarokat? Befogadás és műfordítás*, szerk. BERNÁTH Árpád, BOMBITZ Attila, 223–243 (Szeged: Grimm, 2004).

26 Uo., 225.

feltehetően szándékosan kerülik a műfaji megnevezést. Ha mégis ragaszkodunk a műfaji meghatározáshoz, szerinte semmiképp sem regényről, hanem inkább szöveggyűjteményről van szó a *Harmonia caelestis* esetében.²⁷ A műfajiság kérdését illetően több recenzens válasza összecseng Nagy Hajnalka tanulmányának következtetésével: Esterházy a huszadik századi családregények folytatására tett kísérletet. Lothar Müller szerint Esterházy a *Harmonia caelestis* alkotásakor „mint egy ronggyűjtő turkált a modern irodalom kiselejtezett lomjai között, és kihálászta a családregény megfakult maradványait.”²⁸ Monika Czernin szerint éppen Esterházy iróniája, virtuozitása és biztos stílusérzéke mentette meg a nosztalgikus hangvétel buktatójától a családregény polgári műfaját irodalmi évszázadának végén, abban az időszakban, amikor Magyarországon éppen a múlt felmagasztalásának korszaka, a nemzeti örökség feltámasztása iránti vágyakozás kezdődött. Ugyanakkor a *Harmonia caelestis* a nem lineáris elbeszélésmód, a nyílt és a rejtett idézetekkel való önironikus játék, és a jellegzetes nyelvművészet által Czernin értelmezésében filozófiai szöveggé is válik, amely hatalomról és szétesésről, térről és időről beszél, valamint az apának a nyugati kultúrában elfoglalt helyéről.²⁹ Lutz Hagestedt ezzel ellentétben az eposzi mintákkal hozza összefüggésbe a *Harmonia caelestis* első részének világát: „Mint a nagy eposzokban, a bűn meghaladja az egyéni felelősség korlátait. Minden egyes újabb élet, minden újabb családtag szomorúságra ad okot. Vagy »kiváltságos helyzetben részesül« (fájdalmat okozva ezzel a többieknek), vagy társadalmi, fizikai és érzelmi kínokba keveredik. A feudális élet nem a kifinomult szerénység helye és nem a »tisza erkölcs melegágya«, éppen ellenkezőleg”.³⁰ A *Harmo-*

27 Andreas OPLATKA, „*Harmonia Caelestis* und irdische Dinge: Péter Esterházy schreibt die Chronik (s)einer Familie“, *Neue Zürcher Zeitung*, 2000. jún. 28., 33.

28 LOTHAR, „So reich an frechem Lachen...“

29 CZERNIN, „Alles oder nichts...“

30 LUTZ HAGESTEDT, „Abendschimmer, Morgenrot. Die Familie als Erzählgemeinschaft: Péter Esterházy's bedeutendes ungarisches Epos »*Harmonia Caelestis*«, *Frankfurter Rundschau*, 2001. okt. 10., 6., hozzáférés: 2022. szept. 19., <https://literaturkritik.de/id/4228>.

nia caelestis második része azonban már inkább fejlődési regény, véli Hagestedt, még a szöveg azon pontjain is, ahol szavai szerint „a fejlődés barbárságba torkollik és torkollnia kell, és a vallomás bevalóssá válik”.³¹

A műfaj kérdését nemcsak a *Harmonia caelestis* német fordítását övező kritikák, de Esterházy későbbi németországi szerepléseivel, díjaival és kitüntetéseivel kapcsolatban elhangzott beszédek és írássok is érintik. „Nem egyszerűen egy családtörténet”, hanem egyike „Közép-Európa legnagyobb költői történelemkönyveinek”, „egy korszakalkotó mű a katasztrófák által sújtotta huszadik századról”, állapítja meg 2004-ben Wolf Scheller.³² Jens Jessen 2012-es kritikájában a modern aparegények betetőzésének és egyúttal dekonstrukciójának tekinti a *Harmonia caelestis*-t: „a legnagyobb, legvirtuózabb, legkeserűbb és legszemtelenebb regény, az apákkal elszámoló modern regények között”.³³ Günter Blamberger Esterházy Péternek a Kölni Egyetem által 2011-ben odaítélt „literátori”³⁴ kitüntetéséhez tartott laudációjában³⁵ félrevezetőnek tartja, hogy a kiadók regénynek titulálják a *Harmonia caelestis*-t, mert szerinte ezzel elfedik Esterházy szövegkísérletének merészségét. „Nem egy lineáris családi krónikát kaptunk kézbe, és végképp nem egy generációk szerint elrendezett családtörténet. Esterházy elbeszélője nem átéli, hanem feldolgozza az elmúlt öt évszázad – saját és idegen – történeteit. [...] Éppen ezért értelmezésem szerint Esterházy nem regényíró, ő epo-

31 Uo.

32 Wolf SCHELLER, „Im freien Flug durch die Jahrhunderte: Péter Esterházy auf der Frankfurter Buchmesse”, *Die Politische Meinung* 5, 419. sz. (2004): 92–94.

33 Jens JESSEN, „Harmonia Caelestis: Péter Esterházy konstruiert den Vatersturzroman der Moderne”, *Die Zeit*, 2012. aug. 23., 47.

34 Goethe „literátoroknak” nevezte azokat az írókat és értelmiségieket, akik tevékenysége és alkotása a kultúrák közötti közvetítéshez járult hozzá. A literátorok az egyetem Morphomata nevű programjában világirodalomról szóló vendégelőadásokat tartanak a Kölni Egyetemen.

35 Günter BLAMBERGER, „Laudatio auf Peter Esterházy anlässlich seiner Berufung zum Literatur – Dozent für Weltliteratur 2011”, in *Literatur 2011 – Dozentur für Weltliteratur: Péter Esterházy*, szerk. Ines BARNER, Günter BLAMBERGER, 12–19 (München: Wilhelm Fink, 2011).

szokat ír. Miként az eposzköltők, széttördeli az egyes történeteket és időrendi sorrendjüket, majd visszatérve az elbeszélés kezdetéhez, újra megismétli és variálja motívumait. Miként az eposzköltők, nem magyarázza történeteit, hanem az olvasóra bízva értelmezésüket, amelyek éppen ennek az eljárásnak köszönhetően élményként csapódnak le emlékezetükben. Blamberger Lukáccsal ellentétben nem egy „önmagából adódóan zárt életteljesség” megalkotásában³⁶ látja napjaink eposzának szerkezeti lehetőségét, hanem éppen az Esterházy által mesterien kidolgozott többszólamúság kompozíciójában, amely Blamberger szerint Esterházy írásművészetét Mozart zenéjével rokonítja: „Kvartettből kvintett lesz, abból meg szextett. És tovább és tovább... minden hang megsokszorozódik és együtt erősödik, és a tuttiból teljesen új hangzás jön létre! [...] Lefogadom, hogy így hallja Isten a világot. Hangok milliói szállnak fölfelé egyszerűen, s keverednek az ő fülében végtelen muzsikává, melyet mi elképzelni sem tudunk! (*Salierinek*) Ez a mi dolgunk! Nekünk, komponistáknak ez a dolgunk!... Hogy egybeolvassuk, ami az ő meg az ő agyában zajlik, szobalányok és udvari komponisták gondolatát, s a közönségből Istent csináljunk.” – idézi Blamberger Peter Schaffer *Amadeus* című drámájának részletét a felfedezett esztétikai párhuzam kapcsán.³⁷

Nagy Hajnalka tanulmánya szerint a német recenzensek kivétel nélkül elismerőleg szóltak a *Harmonia caelestis*ről.³⁸ Az állítás a recenziók többségét illetően helytálló. Érdeemes azonban megnézni azt a néhány esetet is, amelyekben a német recenzensek a fenntartásaikat fogalmazzák meg. A kritikai hangok megfogalmazásának egyik lehetőségét egyrészt éppen a tanulmányban már korábban is felsorolt világirodalmi elődökkel való párhuzamba állítás adja, másrészt pedig a *Harmonia caelestis* első részének „átláthatatlansága”:

36 György LUKÁCS, „Die Theorie des Romans: Ein geschichtsphilosophischer Versuch über die Formen der großen Epik.”, *Zeitschrift für Ästhetik und allgemeine Kunstwissenschaft* 11, 3-4. sz. (1916): 225–271, 390–431.

37 BLAMBERGER, „Laudatio auf Peter Esterházy...”

38 NAGY, „Tündérország...”, 224.

„A kérdést, hogy ki beszél, Esterházynál is mindig fel kell tennünk magunknak, de nem mindig kapunk rá választ. Esterházy azonban – az anyag minden történelmi mélységének dacára – nem rendelkezik azzal a hatalmas történetfilozófiai apparátussal, mellyel Fuentes integrálja mindazt, ami ellentmondásos és összeegyeztethetetlen; a szerzőben nincs meg a szerkezet megalkotásának akarata, mellyel Garcia Márquez az időt minden európai intuícióval ellenkező módon szervezi újjá; és hiányzik belőle a mesterségbeli erő, mellyel Vargas Llosa a monológokat és dialógusokat, perspektívákat és idősíkokat olyasvalamivé ötvözi, ami hasonlatos egy egész zavarodott és zavaros kontinens belső monológjához.³⁹ Jessen a felsorolt hiányosságokkal a *Harmonia caelestis* első részét illeti, amelyben vélekedése szerint „úgy hemzsegnek az idézetek és szépirodalmi utalások, hogy az ember beleszédül. [...] Minden ironia és káprázatoság ellenére hamar félretenné az ember, ha – nos, ha nem követné a második rész.”⁴⁰ Nem Jessen az egyetlen német recenzens, akinél a *Harmonia caelestis* első részének „átláthatatlanságával” való olvasói küzdelem tematizálódik, s egy olyan sajátos olvasói stratégia lehetősége vetődik fel, amely a *Harmonia caelestis* második részét részesíti előnyben a megértés és értelmezés folyamatában. Ennek párhuzamát a *Harmonia caelestis* korai magyarországi recepciójában is láthatjuk. Abban, hogy a kezdeti kritika a *Harmonia caelestis* kapcsán egy egyszerűbb formaelvek szerint felépített szerkezetet emleget, Szilágyi Márton éppen egy olyan olvasói-kritikai eljárást feltételez, amely negligálva a kompozíció első részét, kizárólag a második egység befogadására alapozza értékítéleteit.⁴¹

A *Harmonia caelestis* német nyelvű recepciójának egy olyan további központi témájára szeretném felhívni a figyelmet, amelyre Nagy Hajnalka tanulmánya nem tér ki, és amely Esterházy magyar re-

39 JESSEN, „Esterházy auf Eis...”

40 Uo.

41 SZILÁGYI Márton, „...sicut in caelo et in terra...”, in *Másodfokon: Esterházy Péter Harmonia caelestis és Javított kiadás című műveiről*, szerk. BÖHM Gábor, RADICS Melinda, 13–20 (Budapest: Kijárat, 2003), 14–15.

cepciójában is csak periférikus szerepet tölt be.⁴² Ez az erőszak esztétikája, amely több német recenzens szerint is rányomja a bélyegét a *Harmonia caelestis* első részére. „Ez egy kegyetlen könyv, kedves Olvasó!” – indítja recenzióját Lutz Hagededt a *Literaturkritik* irodalmi portálon.⁴³ „Esterházy már-már müncheni könnyedséggel írja le az uralkodók életét, az alattvalókkal való bánásmód mesébe illő kíméletlenségét, amelybe természetesen a nők is beletartoztak (...)” – állapítja meg Verena Auffermann.⁴⁴ Lutz Hagededt a *Harmonia caelestis* első részét az erőszak történetén keresztül ugrálva átvezető körmenethez hasonlítja: „A szerző férfiak által a nők ellen és az apák által a gyerekek ellen elkövetett szörnyű bántalmazásokról énekel. Beszél részegségről, szexuális zaklatásról, mosdaskényszerről, ágybavizelésről, kleptomániáról, ami még jobb körökben is előfordul, az öregedés, a fogyatékoság és a halál minden elképzelhető változatáról. Az apa – a névtelen apák egyike – a török kút mélyére dobja az anyát, majd számolja a másodperceket; egy másik saját fiát löki ki a marhavagonból a náci csatlósok lábai alá; egy harmadikban feléled a vágy, hogy megrúgjon vagy megerőszakoljon egy leendő anyát; egy másik apa a saját fiát zaklatja éjszakánként.”⁴⁵ Azt, hogy szinte egymással párhuzamosan jelenik meg az Esterházy-családot mint elkövetőt és áldozatot bemutató ödipusz-komplexus, vérfertőzés, gyermekekkel szemben elkövetett szexuális visszaélés a *Harmonia caelestis* századokat átívelő történeteiben, Ulrich Weinzierl a hatalom és a hatalommal való visszaélés allegóriájaként olvassa, ugyanakkor megjegyzi, hogy a megbotránkoztató szexuális praktikák megjelenítése nem a „csúnyaság esztétikájának” elvei

42 Az erőszak esztétikájáról Esterházy műveiben a magyar szakirodalomban csak a következő tanulmányt találtam: SZIRÁK Péter, „»Az elesettség volt ott a domináló elem«: Az erőszak körülményei a Termelési-regényben”, in *Hatástörténetek: Tanulmányok Kulcsár Szabó Ernő 70. születésnapjára*, szerk. BÓNUS Tibor, HALÁSZ Hajnalka, LŐRINCZ Csongor, SMID Róbert, 405–419 (Budapest: Ráció, 2020).

43 HAGEDEDT, „Abendschimmer, Morgenrot...”

44 AUFFERMANN, „Péter Esterházy: Harmonia...”

45 HAGEDEDT, „Abendschimmer, Morgenrot...”

szerint valósul meg, hanem azt inkább a rokokó kecsessége hatja át.⁴⁶ Lothar Müller szerint az obszcén jelenetek sorozata az Osztrák–Magyar Monarchia történetére való visszatekintésben a szentimentális felhangok kiűzésének módszere: „A nyeszlett Nosztalgia néni elpirul a pimasz trágárságok hallatán.”⁴⁷

Bombitz Attila a *Harmonia caelestis*ről írt német nyelvű tanulmányában elmarasztalja a műről a német nyelvű publicisztikában megjelent recenziókat, arra hivatkozván, hogy azok elsősorban az Esterházy-családtörténetet és annak történelmi-politikai vonatkozásait mondják újra. Ugyan szóba kerül szerinte a regényszerkezet bonyolultsága, a nyelvi regiszterek gazdagsága, a műfaj újjáélesztése és egyben a dekonstrukció általi megújítása, de mégis egy olyan referencializálhatóságra fókuszáló, dokumentarista-autobiografikus olvasatot előnyben részesítő nézőpont érvényesül ezekben a kritikákban, amely a klasszikus családregények sajátja, és amellyel Esterházy művei szembe is mennek. Megjegyzi, hogy a magyar kritikai reflexiók mellőzni tudták ezt a „populáris” nézőpontot.⁴⁸ Tagadhatatlan, hogy a *Harmonia* német recenziói olykor túlzásba esnek Esterházy személyét és családtörténetét illetően, a recenziók többsége például szinte zsolozsmaszerűen ismételteti Esterházy valamennyi nemesi rangját és címét. Arra érdemes viszont rákérdeznünk, hogy valóban egy populáris „marketingfogásról”, a német olvasónak az arisztokrata családtörténeten, egy izgalmas szerzői egyéniségen és életrajzon keresztüli becserkészéséről van-e csak szó ebben az esetben. Nem érdekesebb-e erre a jelenségre inkább a kulturális transzfer felől tekintenünk, és azt feltételeznünk, hogy a német befogadás az eltérő történelmi és kulturális tapasztalat következtében még az ilyen nyelvjátékos művek esetében is, mint a *Harmonia caeles-*

46 WEINZIERL, „Esterházy betreibt...”

47 LOTHAR, „So reich...”

48 BOMBITZ Attila, „Ein ungarischer Jahrhundertfamilienroman: Péter Esterházy's *Harmonia Caelestis*”, in *Immer wieder Familie. Familien- und Genretationenromane in der neueren Literatur*, szerk. NAGY Hajnalka, Werner WINTERSTEINER, 145–156 (Bozen, Wien, Innsbruck: Studien-Verlag, 2012), 148.

tis igényli a referenciális fogódzókat, hogy el tudjon indulni a szövegesített történelem labirintusában. A Berlin Kiadó is tudatosította, hogy a *Harmonia caelestis* német befogadásához támpontok szükségesek, ezért a német fordítással párhuzamosan kiadott egy füzetet, amely Esterházy írásművészetéről, magyar irodalomban betöltött szerepéről szóló tanulmányok, valamint az általa idézett szerzőket feltüntető lista révén egy bevezetést ad a *Harmonia caelestis* szövegvilágába.⁴⁹ Amikor a kulturális transzfer a perifériáról a centrum felé halad, mint a *Harmonia* esetében, nehezebb egy közös felületet találni a kulturális befogadás számára, mert a befogadó, jelen esetben a német közeg, kevesebbet tud a küldő (itt: magyar) közeg lokális mintázatairól, mint fordítva. A kulturális transzfernek ezt az aszimmetriáját Kappanyos András következőképpen szemlélteti azonos című előadásában:

„[...] minden irodalmi mű előzetes tudásra támaszkodik, [...] ez a tudás annak a fikciós univerzumnak az elemeire és viszonyaira vonatkozik, amelyben az irodalmi mű által bemutatott jelenségek végbemennek és ez a fikciós univerzum rendszerint jórészt azon az univerzumon alapul, amelyet a szerző és olvasója egyaránt ismer. A kulturális távolság növekedésével a fikciós univerzum »megbízhatósága« radikálisan csökken. [...] a periférikusabb kultúrák olvasói rendszerint többet tudnak a centrálisabb kultúrákról, mint róluk amazok. Ez az aszimmetria a globalizáció hatására tovább erősödött. Aki »lefelé« (azaz egy domináns nyelvből egy periférikusabbra) fordít, nagyobb mértékben hagyatkozhat az előzetes ismeretekre, mint aki »felfelé« fordít.”⁵⁰ A *Harmonia caelestis* könnyen referencializálható attribútumai, mint az arisztokrata családtörténet, a hömpölygő családregény, a kitelepítés mint extrém társadalmi

49 ESTERHÁZY Péter, *Harmonia Caelestis: Marginalien. Mit beitragen von Péter Esterházy, László L. Földényi, Wend Kässens, Terézia Mora und Julianna Wernitzer*, szerk. Delf SCHMIDT (Berlin: Berlin Verlag, 2001).

50 KAPPANYOS András, „A kulturális transzfer asszimetriája” (Szlovák Tudományos Akadémia Világirodalmi Intézet, 2018. nov. 14.), hozzáférés: 2022. szept. 19., https://iti.abtk.hu/images/KappanyosAndras_Pozsony-rezume.pdf.

mobilitás eltalálták a német befogadói közeg kulturális receptorait, míg a *Bevezetés a szépirodalomba* korábban németre fordított egyes darabjai csupán kelet-európaiságuk révén váltak hozzáférhetővé a német nyelvű közegben. Ezzel a jelenséggel is magyarázható, miért éppen a *Harmonia caelestis* német nyelvű megjelenése tette lehetővé Esterházy Péter számára, hogy a német befogadás az értékfogalomként értett világirodalom szerzőjeként ismerje el.

A sajtóban megjelent recenziókon kívül a *Harmonia caelestis*ről mindössze két tanulmány született német nyelvterületen, amelyek másfél, illetve két évtizedes késéssel jelentek meg a *Harmonia* német fordításának első kiadásához képest. Figyelemreméltó, hogy ezek a tanulmányok is a publicisztikai írásokban központinak számító történelmi elbeszélés és önelbeszélés lehetőségét kutatják a *Harmonia caelestis*ben.

Friedrich Vollhardt tanulmánya⁵¹ a *Harmonia Caelestis*ből vett számozott mondatok egyes példáin keresztül szemlélteti, hogy a fiktív szövegek esetében milyen szerepet tölt be a referencialitás, vagyis a műalkotáson kívüli tényezőkre való vonatkozathatóság szerepe a műalkotás értelmezésének folyamatában. Tanulmánya elméleti részében az autonóm esztétika létjogosultságának kérdését feszegeti, többek között a német irodalomtudományban klasszikusnak számító Eberhard Lämmert narratológiai elméletéből kiindulva. Lämmert az irodalmi műalkotás lényegét abban látta, hogy a mű az általa felhasznált valóságot megfosztja az irodalmon kívüli vonatkozathatóság rendszereitől, és a költészet fiktív valóságában egy új funkcióval látja el. Az így létrejött „fiktív valóság” teszi lehetővé Lämmert szerint, hogy minden elbeszélte történet önmagában váljék értelmezhetővé.⁵² Friedrich Vollhardt szerint Esterházy esetében ez azért is jelenthet egy nehéz kérdést az irodalmárok számá-

51 Friedrich VOLLHARDT, „Péter Esterházy's *Harmonia Caelestis* oder Wo verläuft die Grenze zwischen historischer Erzählung und autobiographischem Bericht?“, in *Ungarn als Gegenstand und Problem der fiktionalen Literatur (ca. 1550 – 2000)*, szerk. Wilhelm KÜHLMANN, Tüskés Gábor, 515–531 (Heidelberg: Universitätsverlag WINTER, 2021).

52 Eberhard LÄMMERT, *Bauformen des Erzählens* (Stuttgart: Metzler, 1975), 27.

ra, mert a szerző, ugyan ironikusan, de műveiben maga is pedzegeti „valóság és művészet” viszonyának kérdését.⁵³ Vollandtnak a *Harmonia Caelestis* egyes szövegrészein alapuló szövegelemzése ezzel ellentétben éppen azt mutatja be, hogy az Esterházy-mű szövegvilága a fiktív és a referencializálható szövegelemek együtteséből épül fel: „Minden irodalmi műalkotásban találunk olyan szövegelemeket, amelyek egy adott kultúra szerkezetét alkotó fogalmakon alapulnak, egy olyan kultúra fogalmain, amelynek a szerző és az olvasója egyaránt részesei. Ezzel azonban továbbra is kérdéses marad, mennyi műfajspecifikus vagy mennyi külső tudás szükséges egy fiktív világ történéseinek megértéséhez [...]”⁵⁴

Marc Weiland az autobiografikus írásmód, az élet és irodalom viszonyának alapvető kérdését vizsgálja Felicitas Hoppe *Hoppe* és Esterházy Péter *Harmonia caelestis, Javított kiadás*, valamint a *Fancsikó és Pinta* című műveiben.⁵⁵ Paul Ricoeur narratív identitáselmélete keretei között arra keresi a választ, milyen identitást tud létrehozni az egyén élettörténete elmesélése által. A narratív identitás által az individuum önmaga számtalan képzeletbeli variációját alakíthatja ki, amely egyrészt teret biztosít arra, hogy kísérletképpen számos egzisztenciális kérdést válaszoljon meg, ugyanakkor számos identitás- és szubjektivitás-értelmezést is közvetíthet ezzel, amelyek tartalmilag, és nyelvi megformáltságuk révén is tematizálhatóak.⁵⁶ Esterházy Péter intertextuális technikája a „lehetséges ének archívumának” előhívásaként is értelmezhető, ez az archívum a legkülönbözőbb elbeszélési módok alapját teremti meg.⁵⁷ Ugyanígy Felicitas Hoppe *Hoppe* című regényében is a már létező irodalmi szövegekre és formákra rávetülve bontakozik ki a személyes történet. Felicitas Hoppe regények nagy részét egy idézetgyűjtemény

53 VOLLHARDT, „Péter Esterházy's *Harmonia...*”, 517.

54 Uo.

55 MARC WEILAND, „Zur Narratologie autobiografischer Selbst(er)findung: Literarische Lebensgeschichten bei Felicitas Hoppe und Péter Esterházy”, *KulturPoetik* 15, 1. sz. (2015): 50–69.

56 PAUL RICOEUR, „Narrative Identität”, *Heidelberger Jahrbücher* 31 (1987): 57–67, 62.

57 WEILAND, „Zur Narratologie...”, 53.

teszi ki, de ezek az idézetek nagyrészt a szerző korábban megjelent műveiből származnak vagy fiktív, maga Felicitas Hoppe által kitalált idézetek. Ez az eljárás Weiland értelmezésében az önmeghatározás sajátos koncepcióját valószínűsíti: a lehetséges ének archívuma is csupán egy megkonstruált létesítmény, és ebből kifolyólag válhat Hoppe élettörténetének megírásában valóság és fikció egygyé.⁵⁸ Azáltal, hogy Esterházy családja történetét mozaikokból, anekdotikus epizódokból építi fel, miközben bárminemű kronológiai, ok-okozati vagy logikai összefüggés nélkül ugrál egyik idősíkból a másikba, egyik műfajból a másikba váltva, lemond a narráció és a cselekmény lehetőségéről. Ez a szövegalkotási mód azonban ellehetetleníti az önmeghatározást, hiszen aligha beszélhetünk a *Harmonia caelestis* első részében jellemekről, és ezt Weiland egybehangzónak látja Hoppe regényének következtetésével: „Jellemek nem léteznek, mindig csak az életrajzok járulékizsádságaként jönnek létre.” Éppen ezért Weiland értelmezésében a történelmi egyéniségek és anyagok feldolgozása nem egy történelmi összefüggés rekonstruálásának a szolgálatában áll, hanem éppen a dehistorizálásában annak, ami sohasem volt historizálható.⁵⁹ Felicitas Hoppe és Esterházy Péter szövegeiben Weiland szerint nem egy „énről való elbeszélés”, hanem az „énként való elbeszélés” jön létre, miközben az „énként való elbeszélés” az átélt és a fiktív események folyamatos átértelmezésében érhető tetten.⁶⁰ „Hoppe és Esterházy elbeszélői a narratív önreferenciák különböző formáival játszanak, reflektálva egyúttal a historizálás és a fikció között létrejövő irodalmi önelbeszélések feltételeire, lehetőségeire és korlátaira. Ezáltal nemcsak a (saját) történettel alakítanak ki reflexív kapcsolatot, hanem önmagukkal mint a történet elbeszélőjével és főszereplőjével is (és mindent egybevetve: mint személyekkel) – egy olyan kapcsolatot, amely újfent saját élettörténetük részévé válik. Mindkét szerző műve ezáltal

58 Uo., 53–54.

59 Uo., 60–62.

60 Uo., 63.

tal azt a látszólag paradox problémát juttatja kifejezésre, hogy miként ragadhatjuk meg azt, amit pontosan nem lehet megragadni: az emberi individuumot.”⁶¹

61 Uo., 69.